

lála miatt a résztvevők a küzdelem befejezésére töreksenek. Ily körülmények közepette Adam Czartoryski hercegnek és Władysław Zamojskinak csak az a reménye maradt, hogy a hadosztályt diplomáciai nyomásgyakorlási eszközként és alkuaduként használhatja a leendő béketárgyalások során.”

A Szultáni Kozákhadosztály feloszlata nem érintette a Sadyk pasa parancsnoksága alatt álló 2. (szultáni kozák-) dragonyosezredet, amely egyetlen reguláris fegyveres alakulatként céljai között – még ha romantikus álomként is – számon tartotta Lengyelország helyreállítását.

Kovács István

ERWIN A. SCHMIDL

HABSBURGS JÜDISCHE SOLDATEN 1788–1918

(Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2014. 264 o. ISBN 978-3-205-79567-4)

Kevésbé köztudott, hogy a soknemzetiségű Habsburg-birodalom hadseregében a XVIII. század végétől már zsidó katonák is szolgáltak. Az ő történetük összefoglalására vállalkozott Erwin A. Schmidl ismert osztrák történész – akinek a témáról már korábban is jelentek meg publikációi – egészen az első világháború befejezéséig. A már rendelkezésre álló német, magyar és angol nyelvű könyvészeti anyagok mellett feltárta a témakörrel fellelhető amerikai, izraeli, osztrák és orosz forrásokat is, amelyek birtokában lényegre törő és közérthető módon tárgyalja a bonyolult kérdéskört.

A szerző a rövid bevezető után a zsidók 1788 előtti társadalmi helyzetének elemzésével ismereti meg az olvasót. Megtudhatjuk, hogy a középkorban és a korai újkorban a zsidók megbízhatóságát és katonai képességeit lebecsülték, így a katonai szolgálatnál nem vették őket figyelembe. A XVIII. század nyolcvanas éveiben a felvilágosodással együtt járó vallási türelem térnyerésével a korábbi nézet megrendült.

Schmidl a következőkben a katonai szolgálat bevezetéséről ír a zsidók számára. Kifejti, hogy a katonai pálya megnyitására az egyidejűleg szükségessé vált hadszervezeti reformra az összeírási rendszer bevezetése következtében nyílt lehetőség. A XVIII. század végén a Habsburg-birodalomba bekebelezett Galíciában és Bukovinában több zsidó élt, mint annak összes korábbi felségterületén együttesen.

A zsidók korábban nem viselhettek fegyvert, a kereskedelemben és a szállításban viszont jelentős szerepet játszottak, így magától értetődőnek tűnt, hogy az 1788-ban kitört utolsó török háború okán a már korábban létrehozott hadiszállítási lehetőségeket megnyissák előttük. II. József császár 1788. február 18-i pátensében nemcsak erről intézkedett, hanem engedélyezte a tüzérségnél a zsidók töltőlegényként való elfogadását. A következő évben az uralkodó galíciai zsidó rendtartásában már az önként vállalt gyalogos szolgálatot is megengedte számukra.

A mű írója a következőkben elemzi a birodalom zsidó vallású lakosságának vegyes reagálását a katonáskodás szabaddá tételére. A növekvő ellenállás azt eredményezte, hogy II. József halálával megteremtődött a szolgálatmegváltás lehetősége, melynek okai között a kóser étkezés, valamint a szabbat tétlenségi és a zsidó vallás egyéb előírásaiból adódó nehézségek álltak. Áttekintést kap az olvasó a zsidók részvételéről a többi európai ország haderejében.

A szerző a következő fejezetben az 1792–1866 közötti időszakra fókuszál. Bemutatja, hogy a napóleoni háborúkban már mindegyik fegyvernem nyitott volt a zsidó katonák előtt. Érdekes, hogy akkortájt a magyar korona országaiból összesen 1200, míg a Habsburg-birodalom egyéb tartományaiából 35 000 zsidó vállalt katonai szolgálatot. Akkoriban bukkantak fel először a zsidó császári–királyi tisztek is. A zsidók számának növekedése az 1815–1848 közötti periódusban folytatódott a haderőben. Az 1848–49-es magyar forradalomról és szabadságharcról szólva a szerző

kiemeli, hogy mindkét hadviselő félnél voltak zsidó tisztek és katonák, a honvéd hadseregben viszont nagyobb számban.

Az 1848 utáni neoabszolutizmus időszakájában mellőzésük ellenére a zsidó katonák száma egyre nőtt a haderőben, az 1866-os porosz–osztrák háborúban már elérte a napóleoni háborúk alatti nagyságot. Kétszázan közülük pedig már tiszti rangban szolgáltak.

A dualizmus alatti időszakra áttérve megtudjuk, hogy az 1869-es népszámlálás adatok alapján, Magyarországon 522 000, míg a ciszlajtán tartományokban 822 000 zsidó vallású ember élt, akik a birodalom lakosságának 4 százalékát tették ki. Ugyanakkor a haderő létszámából csupán másfél százalékkal részesedtek, viszont 1902-ben már megközelítették a lakosság szerinti 4 százalékos arányt.

Az egyes fegyvernemenkénti és szolgálati ágankénti megoszlásra nézve alig voltak zsidók a lovasságnál, illetve a vadászegységeknél, ugyanakkor nagy számban szolgáltak az egészségügyi és ellátó alakulatoknál. A tényleges tisztikarban erősen fogatkozó tendenciát mutatott a zsidók aránya (1866 és 1911 között 200-ról 109-re csökkent), a tartalékosoknál viszont jelentősen és fokozatosan emelkedett. A tábornoki karban az első világhétség előtt két fő kapott tényleges és két fő címzetes, a Nagy Háború évei alatt pedig további három tiszt kapott ilyen kinevezést. A Habsburg haderőben a kikeresztelkedett tisztek között a legismertebb volt Hazai (eredeti nevén Kohn) Sámuel vezéreztredes, aki 1910–1917 között magyar királyi honvédelmi miniszter volt, 1917–1918-ban a Monarchia utánpótlás ügyeinek főnöki posztját töltötte be. A dualizmus korabeli viszonyokat elemezve a szerző rámutat, hogy az antiszemitizmus a fegyveres erő tisztikarát voltaképpen nem érintette, nem úgy, mint a polgári életben. Kiderül, hogy a magyar királyi honvédségben lényegesen magasabb volt a zsidó tisztek aránya, mint a császári–királyi Landwehrben. A közös haditengerészetnél viszont a közös hadsereghez képest is csekély volt az arányuk. Megtudhatjuk, hogy a zsidó befolyás növekedésének fontos momentuma volt a keresztény tisztek zsidó családba nősiülése. A közép- és főiskolai végzettségűek között a birodalom lakosságához viszonyítva rendkívül magas volt a zsidók aránya (1910-ben 20,4 %), és ennek leképeződéseként ugyanolyan magas volt a zsidók aránya a tartalékos tisztek körében. Fegyvernemi megoszlásuk hasonló volt, mint a hivatásos állományánál, zömük a gyalogság soraiba tartozott, létszámukhoz képest kiugróan magas arányban képviseltették magukat az egészségügyi és szállító csapatoknál (az utóbbinál 1906-ban arányuk 37%), különösen alacsony volt a számuk a lovasságnál és a vadászcsapatoknál.

Schmidl külön foglalkozik a zsidó katonai tisztviselői és orvosi réteggel, ahol arányuk (értelmi-ségi részesedésüknek megfelelően) magas volt (1894-ben 18,4 %). Hangsúlyozza, hogy 1918-ban 76 tábori rabbi látta el a zsidó vallású katonák lelki gondozását.

Az első világháború időszakának bemutatása során a mű írója először azt mutatja ki, hogy a hadiszolgálatot megtagadók aránya a zsidók esetében nagyobb volt, mint a lakosság többi rétegénél. A hadba vonultak (a közel 9 millió bevonult osztrák–magyar katonai közül 300 000 fő) ugyanúgy helytálltak, mint a Monarchia többi katonája, és a fronton egyenrangúként kezelték őket. Mindennek bizonyítására számos személyes példát sorol fel. Az 1914–1915-ben hadszíntérré vált Galíciából tömegesen menekült a zsidó lakosság nyugati irányba, a birodalom belseje felé, sokan egyenesen Bécsig, ami egyúttal a birodalommal szembeni lojalitásként is értékelhető. Kiemeli a zsidó tartalékos tisztek fontos szerepét és helytállását a háború idején.

A szerző végül kitekintést ad az 1918 utáni időszakról. Felvillantja az erősödő antiszemitizmus gyökereit, bemutatja, hogy a két világháború közötti Ausztriában milyen kevés zsidó került be a mindössze 30 000 fős hadseregbe. Csúpan az általános hadkötelezettség 1936-os bevezetése után nőtt meg újra az arányuk, majd a Német Birodalomba történt bekebelezéssel először a haderőből történt kitaszításuk, majd üldözésük, végül pedig megsemmisítésük következett be. Mindezek azt eredményezték, hogy mintegy tízezer ausztriai zsidó harcolt az ellenállásban és az antifasiszta koalíció haderőiben. Schmidl bemutatja az 1918 után Ausztriából Palesztinába történt kivándorlást, továbbá a zsidó katonák 1945 utáni életét a második Osztrák Köztársaságban.

A kötet kiegészítő részében a hadseregben szolgáló zsidókra vonatkozó 1789 és 1918 között keletkezett dokumentumokat, egy első világháborús naplórészletet, a császári és királyi hadseregben szolgált zsidó tisztekre, katonákra és tisztviselőkre vonatkozó statisztikákat közöl a szerző. Az 1789–1992 között készült, zsidó tiszteket és katonákat, az első és második világháború időszakában lezajlott, valamint 1945 utáni eseményeket megörökítő ábrák és fényképek jól kiegészítik a

kötetben leírtakat. Világosan látszik többek között, hogy a Nagy Háború különböző hadszínterein biztosított volt a zsidó katonák szabad vallásgyakorlása, továbbá, hogy az osztrák–magyar hadvezetés a harcéri körülmények között is igyekezett tekintettel lenni a zsidó katonák vallási előírásaira. A könyv végén található forrás- és irodalomjegyzék, valamint névmutató segíti a téma iránt érdeklődőt az eligazodásban.

A kötetet elsősorban a XVIII–XX. század had- és köztörténetével foglalkozó szakemberek számára ajánlom, azonban a téma és a fentebb megjelölt időszak iránt érdeklődő olvasók is feltétlenül haszonnal forgathatják.

Balla Tibor

SZAKÁLY SÁNDOR

AKIK A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉGET 1919 ÉS 1945 KÖZÖTT VEZETTÉK

Történelmi–statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség felső vezetőiről

(Magyar Napló, Budapest, 2013.¹ 301 o. ISBN 978-963-9961-27-2.

*Második, javított és bővített kiadás: Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet,
Budapest, 2014. 303 o. ISBN 978-615-5465-03-1)*

Szakály Sándor a XX. század hadtörténetének legkiválóbb hazai szakértője. Kiemelkedő teljesítményét elismerés övezi itthon és külföldön. Munkái nemcsak a vizsgált témák eredetisége és a kifejtés magas színvonala miatt értékes olvasmányok. Tanulmányainak legfontosabb jellemzője a pontosság és az alaposág. Amit Szakály Sándor leír, az úgy van, arra oda kell figyelni.

A csendőrség felső vezetőiről szóló legújabb kötete az 1919. augusztus 1-jétől 1945. május 9-ig, a második világháború európai befejezéséig tartó időszakot vizsgálja. A csendőrség felső vezetői közé a magyar királyi csendőrség felügyelői és közvetlen beosztottai, a Belügyminisztérium, majd a Honvédelmi Minisztérium csendőrségi osztályának vezetői, valamint a csendőriskolák parancsnokai tartoztak. A legfelsőbb vezetéshez tartoztak továbbá a csendőrség központi nyomozó parancsnokságának parancsnokai. Ilyen beosztásokat a vizsgált időszakban 126 fő töltött be. A kötet az ő szakmai, hivatalos életrajzokat, valamint az ezekből levonható, a csendőrök származására, családi hátterére, neveltetésére és kiképzésére vonatkozó következtetéseket tartalmazza. A munka elején szereplő nagy ívű tanulmány alapos tudományos elemzését adja az életrajzoknak.

A korábbi, főleg az 1989 előtti korszakból származó, inkább propaganda célú, mint tudományos munkák arra utalnak, hogy a csendőrség vezetői az „uralkodó osztály”, pontosabban a felső középosztály soraiból rekrutálódtak. Szakály Sándor ezzel szemben megállapítja, hogy a csendőrség felső vezetői alsó középosztálybeli, vagyontalannak számító családokból származtak. Számukra a rendészeti pálya előrelépést jelentett a társadalmi hierarchiában. A családi háttérre utalva szembevetendő jelenség az is, hogy a felső vezetők általában három-ötgyerekes családokból kerültek ki.

A csendőri elithez tartozó, vizsgálat alá vett 126 fő mintegy fele az elcsatolt területeken született. A felekezeti megoszlás nagyjából az országos átlagot követte, de míg a katonai vezetésben – országos számarányukhoz képest – a reformátusok és evangélikusok, addig a csendőrvezetőknel a római katolikusok voltak némileg túlsúlyban. A legfelső vezetésben izraeliták nem voltak. Ennek – legalábbis a szerző szerint – 1938-ig nem felekezeti oka volt. Mint írja, a zsidóság körében eleve nem volt nagy érdeklődés a katonatiszti vagy a csendőrtiszti hivatás iránt. Akik mégis ezt a szolgálatot választották, zömmel hadbiztosként, orvosként, hadbíróként tevékenykedtek. Szakály Sándor megemlíti azt is, hogy még a „zsidótörvények” életbe léptetése után is szolgáltak a csendőr tisztikarban olyan személyek, akik a korabeli szóhasználatnál élve, illetve szóhasználat szerint „zsidó származásúnak minősültek”.